

Kocsis Annamária

Adalékok a 18. századi Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyei boszorkányság kutatásához

Bevezetés

A boszorkányság napjainkban is a népszerű témák közé tartozik, hazánkban már a 19. században a tudományos érdeklődés középpontjába került.¹ A boszorkányság történeti kategóriaként értelmezendő. A boszorkány olyan – az emberi személy és a természetfeletti hatalom között álló – lény, akinek tevékenysége a mágia köré csoportosul. Az ókorban még pozitív a megítélése,² a kereszténység elterjedésével alakult ki a negatív jelentéstartalom. Ezt a szerepkört azokra ruházták, akik testi vagy szellemi adottságaik vagy gazdasági, társadalmi helyzetük révén eltértek a közösséget alkotó átlagtól, illetve akiből hiányzott az alkalmazkodás képessége.³ A boszorkányság fontos szerepet töltött be a kora újkori közösségek mindennapi életében. A helyi varázslót vagy látót különböző képességekkel ruházták fel: gyógyítás, jóslás, időjárás-szabályozás, érintkezés a túlvilággal. A varázslókat övező hiedelem, amely szerint alteregókkal rendelkeznek, hívta életre a boszorkányhiedelmeket.⁴

A boszorkányok üldözése és kivégzése a reneszánsz korszakára megsokasodott. Magyarországon a 16. század során kezdett rendszeresebbé és tömegesebbé válni, lokális és mindenekelőtt városi jelenség volt. A boszorkányvadás leginkább abból a helyi környezetből érthető meg, amelyben születtek, és amely a legközelebbi társadalmi szocializálódásukra utal. Az esetek jelentős számában, különösen a helyi, kisebb közösségi, városi vagy falusi boszorkányüldözések során a boszorkányvadás más vétkekhez köthető (paráznaság, házasságtörés). Emellett az általunk tárgyalandó vármegyék esetében a gazdasági bűncselekmények és egyéb erkölcsi kihágások (szülő megverése) is szép számmal jelen vannak a boszorkányperек vádpontjai között. Országos viszonylatban a vádák a gyógyítással és a bábaság gyakorlásával elkövetett hibákhoz kapcsolódva jelentek meg.⁵

¹ A 19. század végén megjelent művek a népi hiedelemvilág elemeit gyűjtötték egybe, annak hátterét és megjelenési formáit írták le. Ezekben boszorkányságra vonatkozó levéltári iratanyagra is találunk utalásokat. Lásd: KANDRA 1897; THALY 1881a. 40–60.; THALY 1881b. 115–132. A 20. században megindult a levéltári források feltárása és azok publikálása. 1910-ben Komáromy Andor munkásságának köszönhetően megjelent a *Magyarországi boszorkányperек oklevéltára*. A boszorkányüldözés magyarországi forrásait összegyűjtő további kiadványok Schram Ferenc és Bessenyei József nevéhez, valamint a Pócs Éva és Klaniczay Gábor által szervezett kutatócsoporthoz fűződik.

² SEBALD 2000. 30.

³ JENEI 2005. 11.

⁴ A teljesség igénye nélkül néhány nemzetközi példa a boszorkányvadások kutatásának lehetséges megközelítéseihez: MACFARLANE 1999; THOMAS 1973; BLECOURT 1994. 285–303. A nemzetközi kutatások legutóbbi historiográfiai összefoglalóira lásd: BAILEY 2003; BARRY – DAVIES 2007; KLANICZAY 2010. 188–212.; LEVACK 2013.

⁵ Komáromy Andor 1910-ben megjelent forráskiadványának bevezetőjében kiemelte, hogy a vádlottak sorában jelentős számban fordultak elő gyógyítók. Komáromy Andor és Schram Ferenc példáját követve a hazai néprajzkutatók és történészek – gondolnunk kell itt Pócs Éva, Klaniczay Gábor és Kristóf Ildikó személyére

A tanulmányban vizsgált vármegyék esetében kevés a boszorkánysággal vádolt bába és gyógyító. A boszorkánygyanúsítások, boszorkányvádaskodások nem kizárólag egy társadalmi rétegen belül jelentkeztek, az egész 16–18. századi társadalmat érintették.⁶ A boszorkányperек vádlottjai között egyaránt előfordult nemesasszony, városi kereskedő, kézműves, falusi paraszt, de koldulók és vándorló életmódot folytató cigányok is.

Jelen írás terjedelme nem engedi meg a kutatástörténet⁷ teljesség igényével történő bemutatását, mégis szükséges utalnunk arra, hogy a kutatók között a történészek és néprajzkutatók mellett szép számban találhatóak vallástörténészek, pszichológusok és kultúrtörténészek. Az elmúlt években a jogtörténészek körében is nagyobb figyelem hárult a témára; többen jogtörténeti szemszögből láttak neki a boszorkányperек áttekintésének.⁸ Emellett újabban nyelvészek is szívesen vizsgálják a perек iratanyagát. Jól látható tehát, hogy a boszorkányperек elemzése összetett, többoldalú megközelítést igényel, így elengedhetetlen a diszciplínák együttes alkalmazása.

A magyarországi boszorkányperек kutatása során már megtörtént a legfontosabb források feltárása és azok publikálása. Azonban az egyes területek, kisebb-nagyobb földrajzi régiók sajátosságait bemutató művek csak nagyon kis számban állnak rendelkezésre. Különösen igaz ez az általunk választott vármegyék területén. Jelen munka elsődleges célja Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegye 18. századi boszorkányperének kvantitatív, kvalitatív és tartalomelemző módszerrel történő, különböző szempontok szerinti (vád, vádlottak nemi összetétele és aránya, büntetési tételek típusa) feldolgozás-elemzése, a tipikusságok és a sajátosságok kiemelése. A munka forrásbázisát a forráskiadványokban⁹ már közölt, valamint a feltárt, de eddig publikálatlan iratanyag¹⁰ alkotta. A vizsgált időszak az 1700–1783 közötti évek. Boszorkányság vádja miatt az utolsó ismert általános bűnvizsgálat 1783-ban indult Szatmár vármegyében, ezt követően nem került sor újabb vizsgálatokra a tanulmányban tárgyalt vármegyék területén.

A korabeli Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegye rövid bemutatása

A térség bemutatásához Bél Mátyás részletgazdag országleírása nyújtott segítséget. E vidék a síkságok, a gyakori áradások következtében létrejövő mocsaras, lápos területek,

– kiemelt figyelmet fordítottak a boszorkányságra, ezen belül is a gyógyító boszorkányokra. A forrásdokumentumok elemzése során született eredmények a Pócs Éva és Klaniczay Gábor kezdeményezésére létrejött kutatócsoport tagjainak nevéhez köthetők.

⁶ KRISTÓF 2014. 48.

⁷ A hazai kutatások eredményeire a teljesség igénye nélkül lásd: Pócs 1998; Kiss 1999; Pócs 2008; KLANICZAY – PÓCS 2014.

⁸ ECKHART 2000. 344–345.; KONCZ 2003. 191–210.; KONCZ 2005a. 53–56.; KONCZ 2005b. 281–299.; KONCZ 2007; MEZEY 1993a; MEZEY 1993b; MEZEY 2011. 42–45.; MEZEY 2018; BALOGH 2004. 1–6.; BALOGH 2016. 29–40.; BATÓ 2004. 35–40.

⁹ BALOGH 2003; BESSENYEI 1997; BESSENYEI 2000; BESSENYEI 2002; KLANICZAY – KRISTÓF – PÓCS 1989; KOMÁROMY 1910; SCHRAM 1970; SCHRAM 1982; SCHRAM 1983.

¹⁰ Ezek az iratok az MNL SzSzBmL, IV., Szabolcs m. L., A., 1. Acta Politica, MNL SzSzBmL, IV., Szatmár m. L., A., 501, Közgyűlési jkv., és MNL SzSzBmL, IV., Szabolcs m. L., A., 9. Szabolcs vármegye törvényszékének iratai Fasc. Inquisitionum X. fondjaiban találhatóak. Itt szeretném megköszönni a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára munkatársainak a munkám során nyújtott készséges segítségét.

a nyírségi homok és a kiterjedt erdőségek birodalma volt. A szabolcsi táj jellemzően sík fekvésű, a Tisza felső részein mocsaras, legtermékenyebb a nádudvari, legterméketlenebb a homokos nyírbátori járás volt. Szatmár földje termékeny volt, hegyei aranyban és ezüstben bővelkedtek, emellett a megye területén ásvány- és gyógyvizek fakadtak. Bereg északi és keleti határát hegyek övezték, melyek vasércben voltak gazdagok, déli irányban ligetes, erdős síkság és mezőség terült el.¹¹

Az évszázadok során a térség magyar lakossága jelentősen megcsappant, így az elnéptelenedett területekre új népességet telepítettek. Szabolcs vármegyébe rutének és románok, majd 1753-ban tótok érkeztek.¹² Szatmár vármegye területére Károlyi Sándor gróf¹³ tevékenysége nyomán németek¹⁴ és szlovákok telepedtek le a magyar, valamint a hegyvidéki valach és rutén népesség mellé.¹⁵ Bereg vármegyébe a magyar és rutén lakosság mellé a század elején csehek, 1764-ben németek, Szepes, Ung és Zemplén megyékből pedig tótok települtek be.¹⁶

Szabolcs vármegyében a magyar lakosság legnagyobb része kálvinista volt, a rutének egyesültek a római egyházzal, de szertartásban a göröghöz ragaszkodtak. Szatmárban a népesség egy része katolikus volt, de mindkét protestáns felekezetnek akadtak követői, a valachok és rutének görögkeleti vallást követtek. Bereg vármegye területén a lakosok római vagy görögkatolikus vallásúak voltak, de nagyobb számban éltek protestánsok, és egy jelentékeny zsidó közösség is képviseltette magát.¹⁷

Bél Mátyás leírásaiból láthattuk tehát, hogy Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegye mind természetföldrajzi adottságaiban, mind pedig a népesség összetételét és vallási megoszlását tekintve változatos képet mutatott a 18. században.

Boszorkányperek a számok tükrében

Az első kora újkori perek a 16. század elején Sopron vármegyében és környékén zajlottak, majd az üldözés kiterjedt az ország teljes északnyugati területére. Ezzel párhuzamosan a középső és keleti országrészen is kialakult egy központ, mely

¹¹ BÉL – SCHEMBERGER 1979. 12–17.; BÉL 1982. 24–32.; BÉL – LAURENTSIK 1985. 10–21.

¹² BÉL – SCHEMBERGER 1979. 18–20.

¹³ Károlyi Sándor báró, később gróf (Nagykároly, 1669. július 2. – Erdőd, 1743. szeptember 8.) nagybirtokos. Szatmár vármegye főispánja, kuruc generális. MÉL 871.

¹⁴ A német telepesek egy etnikailag és felekezetiileg idegen helyre érkeztek, az integrálódás csak a harmadik generációnak sikerült. (SPANNENBERGER – SPANNENBERGER 2018. 13., 21.) A hosszan fennálló ellentétre jó példa egy a Károlyi levéltár iratanyagában megtalálható, halálos áldozattal járó, kocsmai verekedésről fennmaradt, 1793–1794-ből származó irategyüttes. Ennek egyik darabja egy panaszos levél, melyet két település, Szakállasbikó és Barlafalu lakosai intéztek a „*Tekintetes Dominalis Széknek*”. Ebbe a térségbe 12 évvel azelőtt letelepített svábokkal való konfliktust ecsetelik. A levél hetedik pontja kitér a sértett halálára, ebből kiderül, hogy a svábok részéről korábban atrocitás érte, melynek következtében súlyos sérüléseket szenvedett. „*Ugyanisak utollyára azon verték, hogy megölték nagy kinezással törve annakutanna meg ölték (...) eczer egy svábra fogták hogy az ölte meg, azután meg azt mondták hogy egy itze pálinkát ivott és hogy a palinka gyült meg benne*”. MNL ÓL P 1531., Acta Criminalia, 97. doboz, fol. 138., Levél kelte: 1793.

¹⁵ BÉL 1982. 37–38.

¹⁶ BÉL – LAURENTSIK 1985. 22.

¹⁷ BÉL – SCHEMBERGER 1979. 18–23.; BÉL 1982. 36–39.; BÉL – LAURENTSIK 1985. 21–22.

azonban lassabb terjedési folyamatot mutat. A hódoltsági területeken csak később jelentek meg a perek.¹⁸

Az 1600–1700 közötti periódusban a Határőrvidék és a magashegyi ritkán lakott területek (Liptó, Zólyom, Máramaros, Szilágy, Kis-Küküllő, Fogaras és Háromszék vármegyék) kivételével az egész országot érintette a boszorkányüldözés. A felsorolt vármegyék esetében ezeknek a pereknek a hiánya racionális érvekkel alátámasztható. A határőrvidék katonai feladatainak ellátása miatt nem foglalkozott a boszorkányok felkutatásával. A hegyvidéki, ritkán lakott területeken a lakosság jelentős része félnomád pásztorokból állt. Ezek életmódjukat tekintve nem voltak helyhez kötve, emiatt az esetlegesen felmerülő vizsgálatot sem lehetett egyszerűen kivitelezni. Az életvitelükből származó folytonos mozgásuk ugyanis megakadályozhatta a hatóságok irányukba történő bármiféle fellépését.¹⁹

Az 1700–1783 közötti időszakban figyelemre méltó, hogy akadnak olyan területek, amelyeken a korai szakasztól kezdődően folyamatosan zajlanak perek, majd 1705-től hirtelen eltűnnek. Ezzel szemben vannak olyan vármegyék, amelyekben korábban nem volt üldözés, a 18. századtól pedig felbukkannak a peres anyagok. Például Szepes, Moson és Beszterce vármegyékben megszűntek a perek, ezzel párhuzamosan Máramaros, Kis-Küküllő, Háromszék vármegyékben és a déli országrészben, beleértve a horvátországi területeket, alacsony számban ugyan, de folytattak boszorkánypereket. A magyarországi boszorkányüldözésről elmondható, hogy országos viszonylatban a legintenzívebb és legtöbb áldozatot követelő periódusa a 18. század elejére, vagyis a Rákóczi-szabadságharc lezárultát követő évtizedekre tehető.²⁰

Az alábbi grafikonnal igyekszünk szemléltetni, hogyan alakultak a perek Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyékben a tárgyalt időszakban. A különbség feltűnő a perbe fogott személyek számának alakulására, illetve időbeli eloszlására vonatkozóan. Nagyon fontos megjegyezni azt, ami egyébként a grafikon alapján elsőre szembeűnik, hogy a perek nagy része a század közepéig lezajlott. Ez a tendencia az országos átlaggal megegyező képet mutat.

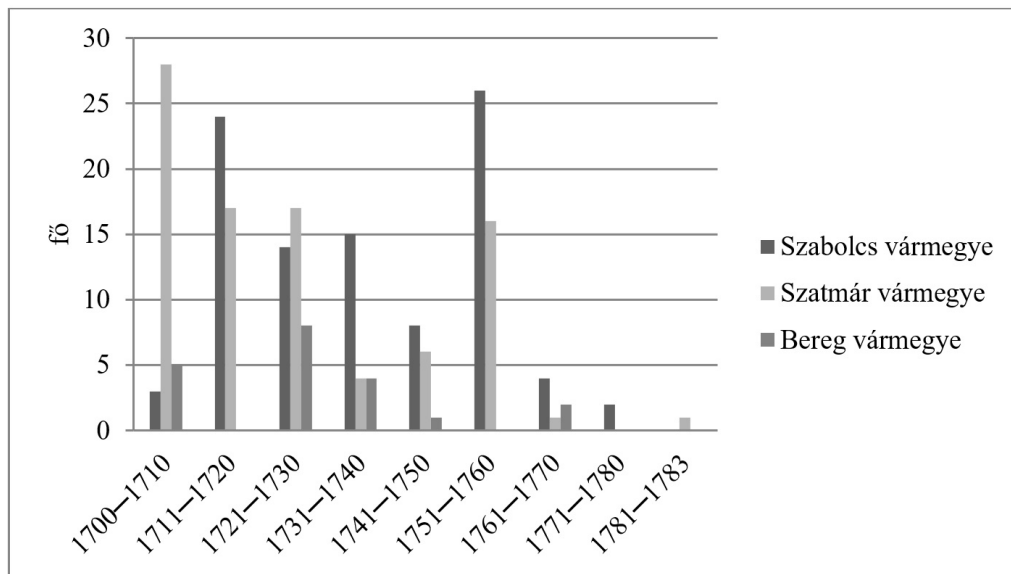
Szabolcs vármegye esetében az 1700 és 1710 közötti években három személy ellen indult vizsgálat, mindhárom az 1702-es évben. 10 év elteltével, 1712-ben két vádlott került bíróság elé. Az 1714-et követő időszakban a vádlottak száma elérte a 24-et, ezt követően átmeneti csökkenés következett be. 1715-ben nyolc személy került a vádlottak padjára, ebből heten ugyanazon ügy kapcsán. 1716–1717-ben kilenc személyt fogtak perbe, közülük az egyik vádlott, Galgóczi Istvánné 1702-ben már volt bíróság előtt. 1719-ben két külön perben boszorkányság és férjgyilkosság kísérlete miatt indult vizsgálat. 1725-ben újabb három vádlott került bíróság elé, 1726-ban egy házaspár, Kelemen György és felesége, valamint két további személy ellen indult per. 1727-ben újabb két asszonyt vádoltak meg boszorkánysággal. Az 1728–1750 közötti időszakra vonatkozóan az adatok igen szórtaak, összesen 29 személy került vád alá. A perbe fogottak száma az 1750-et követő

¹⁸ Országos viszonylatban a boszorkányperek számára és területi eloszlására vonatkozó tematikus térképeket lásd a magyarországi boszorkányperek számítógépes adatbázisában: <http://www.vmmuzeum.hu/adatbazis/boszorkanyperek/main.php?lang=hu&a=2&b=6> [2021.01.26.]

¹⁹ Kocsis 2017.

²⁰ KRISTÓF 2014. 40.

években ismét kimagasló számot mutat, ez a szakasz 1761-ig tartott. Ekkor összesen 28 személy került boszorkányság vádja alá. 1762-ben és 1767-ben egy-egy, 1772-ben további egy vádlott került bíróság elé. 1780-ban vádolták boszorkánysággal az utolsó személyt, ezt követően Szabolcs vármegyében teljesen megszűntek a perek.

1. ábra – Perbe fogott személyek száma az egyes évtizedekben (1700–1783)

Szatmár vármegye tekintetében elmondható, hogy az üldözés csúcspontja az 1700-as évek első évtizedére esett. 1700-ban egy, míg 1702-ben két, 1703-ban újabb egy személy ellen indult eljárás. Az 1704–1705-ös években megközelítőleg öt per folyt, ezek többsége elhúzódó volt, jellemzően több személy is érintett volt egyszerre, összesen 19-en. 1706-ban két, 1708-ban egy, míg 1709-ben ismét két vádlottról tudunk. Átmeneti csökkenést követően még két kiemelkedő szakasz olvasható le a grafikonról: ezek az 1714–1721 és az 1749–1756 közötti évek. 1714–1721 között 14 személy ellen folyt vizsgálat, az 1715-ös évben kilenc főt érintett. 1716-ban két bábát fogtak perbe, 1718-ban kettőt, míg 1719-ben egy személy ellen folyt per. 1753-ban 16 fő volt érintett ugyanabban az általános vizsgálatban.²¹ 1760-ban egy házaspár, Kolozsvári Mihály és felesége ellen indult büntetőper tiltott pálinkafőzés miatt, 1762-ben további egy fő állt bíróság előtt. Az utolsó ismert általános bűnvizsgálat 1783-ban indult egy nyírbátori asszony ellen boszorkányság vádja miatt.

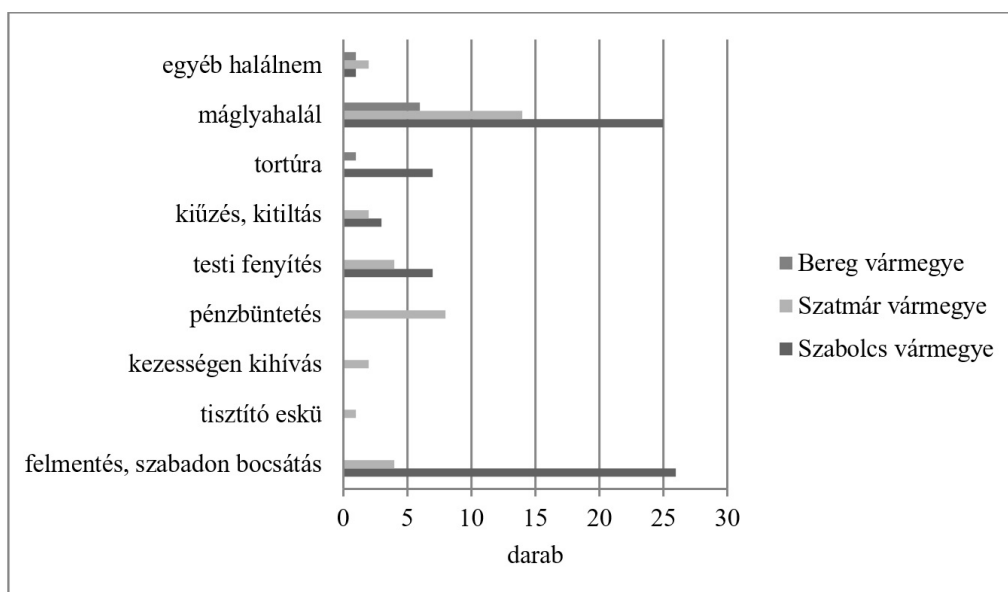
Bereg vármegyében 1702-ben öt fő állt bíróság elé ugyanazon ügy miatt. A század 20-as éveiben összesen nyolc személyt vádoltak boszorkánysággal, 1722-ben kettőt, 1724-ben négyet és 1728-ban kettőt. Az 1731-es, 1732-es és 1735-ös években négy gyanúsítottot tudunk, az utolsó esetek 1745-ben és 1766-ban zajlottak, és három főt érintettek.

²¹ A vizsgálat Nagybánya területét érintette, és feltehetően összefüggésbe hozható egy környékbeli vámpírhisztéria kitörésével. Erre lásd: KIS-HALAS 2015. 325–328.

Összehasonlítva a három megyére vonatkozó adatokat, elmondható, hogy Szabolcsban 1751–1760 között volt a legmagasabb a perbe fogottak száma, Szatmárban éppen a Rákóczi-szabadságharc idején ugrott meg igen látványosan a számuk, míg Beregben az 1730-as években került vád alá a legtöbb személy. Ezen megállapításokra a későbbiekben visszatérünk.

A vizsgált időszakban (1700–1783) Szabolcs vármegyében a perbefogott 96 személy esetében mindössze két férfi szerepel, százalékos arányban kifejezve a nők 98%-ot képviselnek. Szatmár vármegyében 88 különböző személy ellen folyt eljárás, közülük 6 férfi, a női vádlottak aránya 93%-ot tesz ki. Bereg vármegye esetében összesen 20 perbe fogott személyről beszélhetünk, mindegyik nő volt, a női vádlottak aránya 100%-os. A vádlottak több mint 90%-át kitevő nők, Európa más országaihoz hasonlóan, hazánkban is nagy eséllyel számíthattak súlyosabb ítéletekre.

Vizsgálatunk következő eleme az ítéletek összetétele, amelyet az alábbi grafikonnal lehet szemléltetni.

2. ábra – Ítéletek összetétele (1700–1783)

Szabolcs vármegyében a tárgyidőszakban 54 per zajlott. A 96 érintett személyből²² 70-nél ismert az ítélet. Egy esetben az ügyet elhalasztották, a többinél megszületett a tényleges ítélet. 26 alkalommal mentették fel, bocsátották szabadon a vádlottat, ugyanakkor tisztító esküre, pénzbüntetésre vagy kezeségen kihívásra nem volt példa. Hét fő testi fenyítésben részesült, mely pálczást, botozást, korbácsolást jelentett. Három személyt kiűztek vagy kitiltottak a város, vármegye területéről. Hét vádlottat tortúrára küldtek, míg 26 esetben halálbüntetést szabott ki a bíróság; ebből egy kivételével (lefejezés) mind máglyára vetés volt. A Szabolcsból ismert ítéletek 37%-a halálbüntetés, szintén 37%-a pedig felmentés volt.

²² A 96 személyből 2 román, 5 rutén, 1 szlovák nemzetiségű volt, valamint 2 cigány.

Szatmár vármegyében 46 per folyt, a 88 vádlott²³ közül 37 esetében ismert az ítélet. Ezeknek közel felénél (43%), 16 fő esetében halálos ítélet volt, ebből a máglyahalál 14, míg az egyéb halálnem (lefejezés, akasztás) kettő. Testi fenyítést négyen, pénzbüntetést nyolcan kaptak, két főt pedig kiűzték a város, vármegye területéről. Emellett tisztító esküre egy, illetve kezességén kihívásra két alkalommal volt példa. Felmentés, szabadon bocsátás négy esetben történt. Az alább felsorolt, enyhébb ítéleti tételek és a felmentések összesített aránya 57%.

Bereg vármegyét illetően a 11 különböző perben 20 ember volt érintett. Nyolc ítéletet ismerünk, ebből egy személyt tortúrára küldtek, egy főnél lefejezést követő elégetést kért a bíróság, hat esetben pedig máglyára küldték a vádlottakat. Mindhárom vármegyében a fennmaradó pereknél valószínűleg nem született semmilyen döntés. Ezt a megállapítást azzal tudom alátámasztani, hogy iratpusztulás következtében nem hiányozhat az esetek közel felénél az ítélet. Értékelve a három vármegyére vonatkozó adatokat, megállapítható, hogy az ítéletek jellegében és arányában jelentős eltérés figyelhető meg. Szatmár vármegyében az ítéletek közel fele halálos, Szabolcsban a halálos ítéletek és felmentések száma azonos, valamint a két megye halálos ítéleteinek számában kevéssel elmarad a szatmáritól.

A szakirodalom taglalja,²⁴ hogy a boszorkányság vádja mellett a paráznaság és házasságtörés is megjelenhetett. A peres anyagokat megvizsgálva feltűnt, hogy a paráznaság mellett a gazdasági vagy egyéb eredetű bűncselekmények is gyakran jelen vannak. Az alábbi táblázat a boszorkányság és az azzal együtt felmerült egyéb vádak arányát szemlélteti.

vádak	Szabolcs vármegye	Szatmár vármegye	Bereg vármegye
boszorkányság és paráznaság	6,25% (6 fő)	4,54% (4 fő)	20% (4 fő)
boszorkányság és gazdasági vagy egyéb bűncselekmény	1,04% (1 fő)	10,2% (9 fő)	-
boszorkányság, paráznaság és gazdasági vagy egyéb bűncselekmény	2,8% (2 fő)	1,13% (1 fő)	-

A 100% Szabolcs vármegyében 96 főt, Szatmár vármegyében 88 főt, Bereg vármegyében 20 főt jelent.

A táblázat alapján látható, hogy Szabolcs vármegyében a boszorkányság és paráznaság együttes megjelenése a vádlottak 6,25%-nál volt jelen, ez összesen hat fő. Közülük egy esetben született halálos ítélet, Krucsay Jánosné Tolvay Borbálát pallos általi halálra ítélték.²⁵ Két vádlottat felmentettek, a maradék háromnál nincs ítélet. Egy alkalommal társult egyéb bűncselekmény, Sotya Mártonnét férjgyilkosság kísérletével vádolták, de vé-

²³ Közülük 10 román és 1 német nemzetiségű volt.

²⁴ Pócs 1983. 141–142.

²⁵ A nemesasszonyt sógora vádolta paráznasággal, állíttatta bíróság elé és kérte kivégzését. Krucsay Jánosné Tolvay Borbála ügyével Szoboszlay György tanulmányában részletesen foglalkozott. SZOBOSZLAY 2002.

gül felmentették.²⁶ Két esetben volt jelen a boszorkányvád mellett egyszerre paráznság és gazdasági vagy egyéb bűncselekmény vádja is. Barta Péterné Kotsis Borbálát boszorkányságán kívül bigámiával és a szülők megverésével, míg Bernáth, alias Botrin Klárát „kurvasággal” és lopással vádolták.²⁷ Kotsis Borbála ügyében hiányzik az ítélet, Botrin Klára büntetése máglyahalál lett. A paráznsággal vádoltak mindegyike – egy kivételtől eltekintve – nő volt.²⁸

A paráznság Szatmár vármegyében is jelen volt. A vádlottak 4,5%-nál társult a boszorkányság vádjához paráznság, ez számszerűsítve négy fő. Kilenc személynél a gazdasági vagy egyéb vádak is érvényesültek. Deákné Berkesz Sára esetében a gyűjtogatás,²⁹ Désiné és Szappanos Mártonnál a botrányosan viselkedés volt a vád,³⁰ Gyöngyössy Varga Jánost macskaölés miatt céhe kitiltotta,³¹ Hegedűs Márton méltatlankodott felesége korábbi máglyára vetése miatt,³² Kerekes András armalistákat lázított,³³ Kolozsvári Mihályt és feleségét tiltott pálinkafőzésen érték,³⁴ Pap Illésné mérgezési kísérlettel vádolták.³⁵ Veres Mártonné esete a vizsgált anyagok közül az egyetlen, ahol a boszorkányság mellett gazdasági és más jellegű vád is érvényesült. Halmazati bűncselekményei (paráznság és orgazdaság) okán az ellene hozott ítélet az akasztás volt.³⁶ Külön kiemelendő a korábban említett Deák Mihályné Berkesz Sára abból a szempontból, hogy Magyarországon ő volt az utolsó, akit boszorkányság vádjával kivégeztek. Az ítéletet Nagybánya város ítélőszéke hozta és hajtotta végre 1762-ben.

Bereg vármegyében négy személyt vádoltak egyszerre boszorkánysággal és paráznsággal, mindegyik esetben hiányzik az ítélet. Gazdasági és egyéb jellegű bűncselekmény vádpontja nem merült fel a vizsgált perek során.

Összegzés

Mint már korábban említettük, a női perbe fogottak száma kiemelkedő. A női társadalmi szerepvállalás a nők perbefogásával párhuzamba állítható. A háborús időszakokban a férfiak pozíciójában a nőknek kellett helyállni, ők látták el a férfiak otthoni munkáit. A megváltozott társadalmi szerep, a nemek közti éles ellentét halványulásának megkerülhetetlen

²⁶ Sotya Mártonné Kovács Anna (1719.) SCHRAM 1982. 309.

²⁷ Barta Péterné Kotsis Borbála (1756.) SCHRAM 1982. 418–419.; Bernáth, alias Botrin Klára (1730.) SCHRAM 1970. 329–333.

²⁸ Szabolcs vármegye 1753-ban pert indított Vajas Márton ellen, mert a börtönben boszorkánysága miatt fogva tartott Bunda Borkát „megparáznította”. MNL SzSzBmL, IV., Szabolcs m. L., A., 1. Acta Politica Fasc. 54. No. 378. 1753, Bunda Borka „megparáznítása” Vajas Márton ellen.

²⁹ Deák Mihályné Berkesz Sára (1762.) BALOGH 2003. 323–324.

³⁰ Désiné (1715.) KLANICZAY – KRISTÓF – PÓCS 1989. II. k. 678–680.; Szappanos Márton (1704–05.) BALOGH 2003. 164–208.

³¹ Gyöngyössy Varga János (1702.) BALOGH 2003. 150. A bíróság a céh tilalma alól felszabadította.

³² Hegedűs Márton (1715.) KLANICZAY – KRISTÓF – PÓCS 1989. II. k. 676–678. A bíróság Hegedűs Mártont nyelvének kivágásával büntette.

³³ Kerekes András (1722.) BESSENYEI 2002. 90–92.

³⁴ Kolozsvári Mihály és felesége (1760.) BALOGH 2003. 319–322.

³⁵ Pap Illésné (1726.) BALOGH 2003. 247–249.

³⁶ Veres Mártonné (1713.) BALOGH 2003. 218–220.

eredménye volt a női szerepkör kiszélesedése és a társadalomban elfoglalt helyük átalakulása.³⁷ A szatmári perek esetében jól látható, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején nőtt meg látványosan a perek, illetve a perbe fogottak száma. A harcok övezte térségben a férfi munkaerőhiány következtében az asszonyok pozíciója megerősödött. A figyelem középpontjába került férjes asszonyok és özvegyek könnyen eshettek a boszorkányvád gyanúja alá.³⁸ A vádak a közösség tagjai között kialakult ellentéteket fejezték ki, így a perekben a rosszindulat által keltett pletyka és vád is tükröződött.³⁹ Számos esetben megfigyelhető, hogy a szóbeszéd és pletykálás révén híre ment a közösségen belül egy-egy vádnak. A perek során kihallgatott tanúk többsége azonban csak hallomásból tudott a történekről, s e közvetett információk alapján nyilatkozott a vádolt személy boszorkányságáról. Ezeknek a vallomásoknak a nagy része valójában a vádlott előéletére irányult, a tanúk sokszor akár évtizedekre visszamenőleg idéztek fel bizonyos eseményeket, s ezeket megpróbálták minél meggyőzőbben a hatóság elé tárni. Emellett Szatmár vármegye esetében fontos még kiemelni, hogy az 1706-os nagyszombati *Hadi Regula* 45.§-a⁴⁰ és az 1707-es ónodi *Hadi Regulamentum* első titulusának első articulusa az ördöngösök, boszorkányok és varázslók elleni fellépést fejtegetik.⁴¹ Thaly Kálmán 1881-es munkájában⁴² hosszasan értekezett a Rákóczi-kor hiedelemvilágáról és babonásságáról, valamint a boszorkányokkal szembeni intézkedésekhez hozzáfűzte, hogy „*hasonló határozványokat találunk a német, olasz, franczia, spanyol stb. katonai reglement-ek és büntető codexekben is.*”⁴³ Konklúzióként megállapította, hogy a „*kurucz táborokban varázslásért, bűbájosságért, boszorkányság, vagy ördöngösségért meg nem égettek, tudtunk szerint nem is vádoltak senkit.*”⁴⁴ Úgy gondoljuk, Thaly megállapítása ellenére mégsem elhanyagolandó a tény, hogy egy katonai szabályzatban első helyen szerepel a boszorkányok felkutatására és megbüntetésére irányuló artikulus.

A szabolcsi perek 1751–1760 közötti magas száma összefüggésben állhat a térség nemzetiségi összetételével. A török kiűzése után a háborúk sújtotta, jelentősen elnépte-

³⁷ Utaltunk korábban Krucsayné ügyére, akit férje háborús „elfoglaltságai” idején házasságtörésen értek, majd ezt követően került boszorkányság vádja alá. További példaként kiemelhető egy özvegy, Majorosné. Ellené Nagybyánán 1704-ben indult vizsgálat boszorkányság és rossz magaviselet miatt. A lefolytatott per ítélete a városból kiűzés volt. BALOGH 2003. 164–208.

³⁸ 1700 és 1710 között összesen 28 személy került bíróság elé, ebből 26 nő. A 28 vádlottból 24 Nagybyánáról és környékéről származó volt.

³⁹ A pletyka hatásáról, szerepéről Szoboszlai György számol be doktori értekezésében. SZOBOSZLAI 2010. A pletykálás bűnbakképző voltára lásd: SZVETELSZKY 2002. 78–79.

⁴⁰ „*Minden czégéres vétek, úgymint Isten és választott szentei ellen való káromkodás és szitkok, ördöngösség, boszorkányság, gyilkosság, paráznság, stb és több ehhez hasonló gonosz cselekedetek tilalmaztatnak, az ország törvényében feltett halálos, kemény büntetés alatt.*” THALY 1881b. 126.

⁴¹ „*Tiltatnak mindenek mindennemű bálványozástól, varázslástól, bűvöléstől, bájolástól, ördögökkel ördöngösökkel, boszorkányokkal való czimborálástól, szövetségtől, az ollyatén tudományoknak való gyakorlásától, úgy hogy az ördögi mesterséget üzők, akik abban találtatnak, hogy az ördögre bízzák egészen magokat s dolgokat, megbizonyosodván reájok, tüzzel elevenen meg-égettetnek. Hasonló büntetéseket vészik el azok is, a kik embereket, vagy akármmely marhát, az ollyan ördögi mesterséggel meg-vesztegetnének, vagy ha kárt nem tennének is, de kinyilatkozván az ördöngös tudományok, annak minéműsége szerint, az igaz Isten egyedül való Tiszteletinek meg-vetéséért, meg kell halniok irtóztató halállal.*” *A Magyarországi confederált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulosok, Edictumok és törvények. titulus I articulus I. Az Ördöngösök, Boszorkányok és Varázslók ellen.* Idézi: THALY 1889. 104.

⁴² THALY 1881a.; THALY 1881b.

⁴³ THALY 1881b. 127.

⁴⁴ THALY 1881b. 127.

lenedett térségekbe uralkodói intézkedéssel betelepítés indult meg. A betelepítési akciók során német, szlovák, rutén, román és más nemzetiségek érkeztek az ország területére. Szabolcs vármegyében a 18. század derekán román diaszpórák jelentek meg, a Kállay család is közreműködött a letelepítésükben. Emellett, szintén a század első évtizedeiben 13 szabolcsi helységben említenek ruténeket. 1753-ban került sor Nyíregyháza újratelepítésére, melynek során evangélikus tótok és svábok érkeztek a városba és környéke. 1751–1760 között Kisvárdra környéki, valamint a Nyíregyháza és Nagykálló vonzáskörzetében elhelyezkedő településeket is érintették a perek. Tehát megállapítható, hogy nem közvetlenül egymás melletti településekről van szó, szinte a megye egész területét érinti.⁴⁵ A boszorkánysággal vádlottak között is előfordult a betelepített nemzetiségek közül román, rutén és szlovák, továbbá cigány is, de számuk nem volt jelentős.⁴⁶ Ugyanakkor a betelepülők, betelepítettek érkezése okozta frusztráció, az idegenek különbözősége miatt kialakult hétköznapi ellentétek hatással lehettek a közösségek mindennapjaira. Ahogy arra korábban már utaltunk – például a szatmári magyar–sváb viszony kapcsán –, a helyi lakosság és az újonnan érkező csoportok között a betelepülést követően akár évtizedekkel később is megmaradhatott az ellentét.

Ezen kívül fontos még röviden kitérni a térséget érő nagyobb krízisekre és katasztrófákra, melyek szintén hatással voltak a térség életére, s mintegy generálhatták a társadalmon belüli feszültséget. Az időjárási viszontagságok miatt az életkörülmények rendkívül megnehezedtek. Szabolcs vármegyében 1709 májusának derekán a hajnali hóharmat miatt a kukoricatermés java megsemmisült,⁴⁷ ezen kívül a sorozatos sáskajárások⁴⁸ és árvizek sem könnyítették meg a térségben az életet. Szatmár vármegyét három alkalommal: 1710-ben, 1775–1778 között és 1782-ben pusztította a nagy sáskainvázó,⁴⁹ továbbá a Tisza–Szamos–Kraszna folyók ölelte terület nagy árvizei miatt éhínségek alakultak ki.⁵⁰ A háborús időszak és a természeti csapások okozta ínséges idők miatt a legyengült lakosság soraiban a járványos betegségek, főként a pestis is tombolt. A 18. században Magyarországon a járványos évek száma elérte a 10-et.⁵¹ Az Erdélyben 1708-ban kitört ragály 1709 szeptemberétől-októberétől a szatmár-beregi térségben is jelentősen megtizedelte a népességet.⁵² Az 1738–42-es volt az utolsó nagy országos járvány; a legnagyobb pusztulás az ország keleti-délkeleti részén történt.⁵³

⁴⁵ HORVÁTH 2009. 103–113.

⁴⁶ Országos viszonylatban a kora újkori boszorkányperek vádlottjainak és a vádlóiknak kb. 75%-a magyar volt. KRISTÓF 2014. 28–29.

⁴⁷ RÉTHLY 1970. 84.

⁴⁸ A Kárpát-medencében a sáskajárás visszatérő problémának számított, általában 3–4 évig tartott egy-egy periódus, és minden második évtizedben jelentkezett. A leginkább érintett területek a síkságok és folyóölgvények voltak, melyek gyakran a fő termőterületekkel estek egybe. KISS 2012. 125–126.

⁴⁹ RÉTHLY 1970. 51., 244., 248–249., 255., 300.

⁵⁰ Nagy kiterjedésű, pusztító áradások voltak 1712-ben, 1715-ben, 1720–21-ben, 1740-ben, 1747-ben és 1779-ben. Az 1712. évi árvízről gr. Károlyi Sándorné így írt: „*En innet csak a nagy ínséget írhatom, Szívem. Bereg, Ugocsa vármegyékbe s az Szamosközt éhel hogy szintén nem halnak, se té, se tova a vizek miá nem mehetvén. De a búzáat csak nem veheti a szegénység. Ros és árpa bezegg elkelne. Három, 4 falut feljártok, sem talállok egy tyúkot vagy csirkét pínzen, olyan Isten ostroma rajtunk.*” Nyírbakta, 1712. május 4. BARKÓCZY 2017. 65.

⁵¹ ÓRI 2005. 119.

⁵² KIS 1993. 84.

⁵³ Szatmárban 20%-nál nagyobb, Szabolcs és Bereg vármegyékben 10% fölötti volt a pusztulás. ÓRI 2005. 129.

A válságok azon túl, hogy a népesség számának csökkenését idézték elő, felborították az élet megszokott rendjét. Ehhez társult az idegenek betelepítése, melyek mind-mind feszültséget gerjeszthettek. Összességében tehát elmondható, hogy a vizsgált anyagokból kirajzolódik az az általános tendencia, mely szerint a társadalmi konfliktusok, konfrontációk meghatározó szerepet tölthettek be a Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyei boszorkányperek alakulásában is. Ebben vitathatatlan szerepe volt a pletykáknak, ugyanis a tanúvallomások döntő többségében szóbeszéd által terjesztett történetek szerepeltek.⁵⁴ Úgy gondoljuk, a fent vázolt összetett jelenség árnyalhatja a térség boszorkányperei mögött húzódó társadalmi problémát.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL SzSzBmL	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
IV., Szabolcs m. L., A., 1. ActaPolitica	Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok.
IV., Szabolcs m. L., A., 9. Szabolcs vármegye törvényszékének iratai Fasc. Inquisitionum	Szabolcs Vármegye Törvényszékének iratai (Actajudicialia), Vizsgálatok (Inquisitiones).
IV., Szatmár m. L., A., 501, Közgyűlési jkv.	Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla).
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
P 1531., Acta Criminalia	Nagykárolyi (kerületi) ügyészi hivatal iratai

FORRÁSOK

BALOGH 2003	BALOGH Béla: <i>Nagybányai boszorkányperek</i> . Budapest, 2003.
BARKÓCZY 2017.	<i>Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz (1712–1724)</i> 2. Közread. KOVÁCS Ágnes – FOGARASSY Zoltán. Nyíregyháza, 2017.
BESSENYEI 1997	BESSENYEI József: <i>A magyarországi boszorkányság forrásai</i> . I. Budapest, 1997.

⁵⁴ SZOBOSZLAY 2010. 43–47.

- BESSENYEI 2000 BESSENYEI József: *A magyarországi boszorkányság forrásai*. II. Budapest, 2000.
- BESSENYEI 2002 BESSENYEI József: *A magyarországi boszorkányság forrásai*. III. Budapest, 2002.
- KLANICZAY – KRISTÓF – PÓCS 1989 KLANICZAY Gábor – KRISTÓF Ildikó – PÓCS Éva: *Magyarországi boszorkányperek. Kisebb forráskiadványok gyűjteménye*. I–II. Budapest, 1989.
- KOMÁROMY 1910 KOMÁROMY Andor: *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára*. Budapest, 1910.
- SCHRAM 1970 SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek, 1529–1768*. I. Budapest, 1970.
- SCHRAM 1982 SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek, 1529–1768*. II. Budapest, 1982.
- SCHRAM 1983 SCHRAM Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek, 1529–1768*. III. Budapest, 1983.

IRODALOM

- BAILEY 2003 BAILEY, Michael D.: *Historical Dictionary of Witchcraft*. Lanham – Maryland – Oxford, 2003.
- BALOGH 2004 BALOGH Elemér: A németországi boszorkányperek jogtörténeti jellemzői. *Jogtörténeti Szemle* (2004):4. 1–6.
- BALOGH 2016 BALOGH Elemér: A Praxis Criminalis hatása a szegedi boszorkányperre. In: *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk. BÉLI Gábor – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné. Pécs, 2016. 29–40.
- BARRY – DAVIES 2007 *Palgrave Advances in Witchcraft Historiography*. Eds. BARRY, Jonathan – DAVIES, Owen. Houndmills – New York, 2007.
- BATÓ 2004 BATÓ Szilvia: Boszorkányok és/vagy magzatelhajtók, csalók, tolvajok? *Jogtörténeti Szemle* (2004):1. 35–40.
- BÉL 1982 BÉL Mátyás: Szatmár megye ismertetése. (Közli KÁVÁSSY Sándor). In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltári évkönyv*. 3–4. Szerk. GYARMATHY Zsigmond. Nyíregyháza, 1982. 9–92.

- BÉL – LAURENTSIK 1985 BÉL Mátyás – LAURENTSIK Keresztély: Bereg megye leírása. In: *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás*. Szerk. GYARMATHY Zsigmond. Nyíregyháza, 1985. 9–70. (Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 5–6.)
- BÉL – SCHEMBERGER 1979 BÉL Mátyás – SCHEMBERGER Ferenc: Szabolcs megye a XVIII. században. In: *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás*. Szerk. GYARMATHY Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 12–76. (Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai. Évkönyvek 1–2.)
- BLECOURT 1994 BLECOURT, Willem de: Witchdoctors, soothsayers and priests. On cunning folk in European historiography and tradition. *Social History* 19. (1994) 285–303.
- ECKHART 2000 ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. MEZEY Barna. Budapest, 2000.
- HORVÁTH 2009 HORVÁTH Zita: A paraszti társadalom Magyarországon a 18. században és a Biblia. *Egyháztörténeti Szemle* 10. (2009):2. 103–113.
- JENEI 2005 JENEI Zsuzsanna: Bárki lehet boszorkány... *Korunk* 16. (2005):5. 11–15.
- KANDRA 1897 KANDRA Kabos: *Magyar Mythologia*. Eger, 1897.
- KIS 1993 KIS Domokos: Erdélyi bujdosók és a pestis. Adalékok a pestis elleni védekezés történetéhez (1708–1711). *Orvostörténeti Közlemények* 39. (1993):141–144. 83–105.
- KIS-HALAS 2015 KIS-HALAS Judit: Divinatio diabolica és bűbajos orvoslás. Mágikus szakértők a boszorkányság változó diskurzusában a kora újkori Nagybányán. In: *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép- és Kelet-Európában*. Szerk. KLANICZAY Gábor – Pócs Éva. Budapest, 2015. 307–362.
- KISS 1999 KISS András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Bukarest – Kolozsvár, 1999.
- KISS 2012 KISS Andrea: A sáskajárások néhány területi és tájtörténeti vonatkozása a Kárpát-medencében. In: *A táj változásai a Kárpát-medencében*. Szerk. FÜLEKY György. Gödöllő, 2012. 123–132.
- KLANICZAY 2010 KLANICZAY Gábor: A Cultural History of Witchcraft. In: *Magic, Ritual and Witchcraft*. 5. (2010): 2. 188–212.

- KLANICZAY – PÓCS 2014 *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában.* Szerk. KLANICZAY Gábor – PÓCS Éva. Budapest, 2014.
- KOCSIS 2017 KOCSIS Annamária: *Növényekkel társalkodók.* Egyetemi diplomamunka. Károli Gáspár Református Egyetem. Budapest, 2017. (Kézirat)
- KONCZ 2003 KONCZ Ibolya: Adalékok a boszorkánypererek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 4. (2003) 191–210.
- KONCZ 2005a KONCZ Ibolya: Osztrák büntetőtörvény a magyar boszorkánypererekben. *Korunk* 3. (2005):5. 53–56.
- KONCZ 2005b KONCZ Ibolya: A boszorkánykutatásban megjelenő 15–18. századi történeti érvelések. In: *Jogtörténeti Tanulmányok VIII.* Szerk. BÉLI Gábor – KAJTÁR István – SZEKERES Róbert. Pécs, 2005. 281–299.
- KONCZ 2007 KONCZ Ibolya: *A boszorkányüldözés jogtörténeti kérdései a Német-római Birodalomban és a királyi Magyarországon.* Egyetemi doktori disszertáció. Miskolci Egyetem. Miskolc, 2007. (<http://midra.uni-miskolc.hu/document/5649/1157.pdf>) [2021.01.28.]
- KRISTÓF 2014 KRISTÓF Ildikó: Boszorkányüldözés a kora újkori Magyarországon: kutatástörténet, eredmények, teendők – 2013-ban. In: *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában.* Szerk. KLANICZAY Gábor – PÓCS Éva. Budapest, 2014. 17–62.
- LEVACK 2013 *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America.* Ed. LEVACK, Brian P. Oxford, 2013.
- MÉL *Magyar Életrajzi Lexikon.* Főszerk. KENYERES Ágnes. Budapest, 1967.
- MACFARLANE 1999 MACFARLANE, Alan: *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study.* London, 1999.
- MEZEY 1993a MEZEY Barna: Boszorkányok. *Börtönűjság* (1993):10. 5.
- MEZEY 1993b MEZEY Barna: Boszorkánypererek. *Börtönűjság* (1993):16. 5.
- MEZEY 2011 MEZEY Barna: Kálmán király boszorkányai. Tévhitek a magyar jogtörténetben. *Rubicon* 23. (2011):4–5. 42–45.
- MEZEY 2018 MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja.* Budapest, 2018.

- ŐRI 2005 ŐRI Péter: A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon. In: *Történeti Demográfiai Évkönyv*. Szerk. FARAGÓ Tamás [et al.] Budapest, 2005. 115–162.
- PÓCS 1983 PÓCS Éva: Gondolatok a magyarországi boszorkányperek néprajzi vizsgálatához. *Ethnographia* 94. (1983):1. 134–146.
- PÓCS 1998 *Eksztázis, álom, látomás. Vallászetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk. PÓCS Éva. Budapest – Pécs, 1998. (Tanulmányok a transzcendensről I.)
- PÓCS 2008 *Démonok, látók, szentek. Vallászetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk. PÓCS Éva. Budapest, 2008. (Tanulmányok a transzcendensről VI.)
- RÉTHLY 1970 RÉTHLY Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest, 1970.
- SEBALD 2000 SEBALD, Hans: *Boszorkányok hajdan és ma*. Budapest, [1987] 2000.
- SPANNENBERGER
–SPANNENBERGER
2018 SPANNENBERGER Gabriella – SPANNENBERGER Norbert: A németek 18. századi betelepítése: politikai és/vagy gazdasági folyamatok összessége? *Századok* 152. (2018):1. 5–30.
- SZOBOSZLAY 2002 SZOBOSZLAY György: Egy magyar passiójáték: Krucsay Jánosné Tolnay Borbála két házasságtörési pere, 1711–1728. In: *Közösség és identitás*. Szerk. PÓCS Éva. Budapest, 2002. 199–232.
- SZOBOSZLAY 2010 SZOBOSZLAY György: *A közösség egyén feletti kontrollja a kora újkori Szabolcs vármegye falvaiban, mezővárosaiban*. Egyetemi doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 2010. (<http://doktori.btk.elte.hu/hist/szoboszlaygyorgy/diss.pdf>) [2021.01.28.]
- SZVETELSZKY 2002 SZVETELSZKY Zsuzsanna: *A pletyka*. Budapest, 2002.
- THALY 1881a THALY Kálmán: Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban. *Századok* 15.(1881):1. 40–60.
- THALY 1881b THALY Kálmán: Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban. *Századok* 15.(1881):2. 115–132.
- THALY 1889 THALY Kálmán: *Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból – Toldalékul: Kuruczvilági kiadatlan költemények tára*. Budapest, 1889.

THOMAS 1973 THOMAS, Keith: *Religion and the Decline of Magic: Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth-century England*. Harmondworth – London, 1973.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

A magyarországi boszorkányság forrásainak katalógusa (a magyarországi boszorkánypererek számítógépes adatbázisa) <http://www.vmmuzeum.hu/adatbazis/boszorkanypererek/main.php?lang=hu&a=2&b=6> [2021.01.28.]

Additions to the Study of Witchcraft in Szabolcs, Szatmár and Bereg Counties in the 18th Century

by Annamária Kocsis
(Summary)

Witchcraft is a very popular theme, either in Hungary or internationally, many disciplines are concerned with it. Witch trials reveal social contradictions not only nationally, but also locally, and are therefore an excellent source of conflict research. Most of the sources were found and published in Hungary, but there is only a small number of studies on witch hunting of local communities.

The study intends to understand the phenomenon of witchcraft in Hungary in the 18th century. It attempts to map the features of witch trials in Szabolcs, Szatmár and Bereg Counties. The article analyses these trials with different aspects (accusation, gender composition and proportion of accused persons, type of punishments) by using quantitative, qualitative and content analysis method, highlighting their typicalities and peculiarities. After processing of data, preparing and evaluating the explanations, the results obtained will give us a more accurate picture of witchcraft as a phenomenon in Hungary.